

**СТОПАНСКА АКАДЕМИЯ „ДИМИТЪР А. ЦЕНОВ“
СВИЩОВ
Факултет „Стопанска отчетност“
Катедра „Контрол и анализ на стопанската дейност“**

ТОДОР ГЕОРГИЕВ ГОГОВ

**ВЪТРЕШНИЯТ ОДИТ ПРИ ПРЕДОТВРАТЯВАНЕ И
РАЗКРИВАНЕ НА ИЗМАМИ В ОРГАНИЗАЦИИТЕ
(по примера на публичните предприятия в Р България)**

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд

за присъждане на образователна и научна степен „доктор“,
по докторска програма „Счетоводна отчетност, контрол и анализ на
стопанската дейност (контрол)“

**Научен ръководител:
ПРОФ. Д-Р ГЕОРГИ ИВАНОВ**

СВИЩОВ

2025

Дисертационният труд е обсъден от катедра „Контрол и анализ на стопанската дейност” и предложен за защита.

Дисертационният труд е в обем 205 стандартни страници и се състои от увод, изложение в три глави, заключение, цитирани източници, декларация за оригиналност и достоверност и приложения.

Откритото заседание на научното жури за защита на дисертационния труд ще се проведе на 30.06.2025 г., в Заседателна зала „Ректорат“ при СА „Д. А. Ценов“ – Свищов.

Материалите по защитата са на разположение в отдел „Докторантура и академично развитие“.

I. ОБЩА ХРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Актуалност на темата

Всяка година организациите в световен мащаб понасят огромни загуби от измами, в резултат от което се наблюдава влошаване на ефективността и финансовото им състояние, прекратяване на проекти, организационни провали, влошена репутация, сринато доверие и редица други неблагоприятия. Измамите като негативно явление представляват сериозна заплаха за интересите на всяка една организация – както от частния, така и от публичния сектор на икономиката, а също така и за заинтересованите от тяхната дейност страни. Негативният резултат от измамите, на практика, се измерва не само във финансови загуби. Тяхното деструктивно въздействие може също така да забави растежа и да създаде сериозни репутационни проблеми на всяка организация, без значение на географското ѝ местоположение, мащаба ѝ или икономическия сектор, в която тя оперира.

Една от често срещаните в практиката причини, създаващи благоприятни възможности за извършване на измами е лошо проектираният вътрешен контрол и неадекватно управление, защото те подкопават процесите в организацията и възпрепятстват в различна степен постигането на нейните цели. Ако организациите имат подходящи, адекватни и ефективни процедури за вътрешен контрол (вкл. вътрешен одит), техните ръководства са в състояние да дадат подходящ отговор на тези опити за увреждане на организацията, ограничавайки риска от измами.

В съвременния си облик вътрешният одит е неизменна част от системата за вътрешен контрол, който, по дефиниция, добавя стойност в организацията чрез подобряване на процесите по общото управление, управлението на рисковете и вътрешния контрол. Основната му роля в организациите, съгл. Международните стандарти за професионални практики по вътрешен одит (IPPF), е да гарантира увереност на

ръководствата, че тези контролни процеси са адекватни и ефективни, вкл. и за предотвратяване и разкриване на измамите в рамките на организацията. Когато вътрешният одит е структуриран адекватно и функционира ефективно, това неизменно подобрява организационната среда и представлява сериозна бариера пред извършването на измами. От тази гледна точка, **фокусът** на дисертационния труд е поставен именно върху вътрешния одит като ценен инструмент на организационните ръководства за предотвратяване и/или разкриване на измами.

Акцентът в обхвата на изследването е върху търсене и намиране на възможности за подобрене ролята и значението на вътрешния одит в борбата срещу измамите в организациите и по-конкретно – в публичните предприятия в България. Изборът на този конкретен обект на изследване е продиктуван от следните **аргументи**:

- **Първо.** Публичните предприятия, съгл. дефиницията в чл. 2, ал. 1 от Закона за публичните предприятия (ЗПП) в Р България, са всички търговски дружества, регистрирани по Търговския закон (ТЗ), с над 50% държавно/общинско участие в капитала, или в които държавата/общината по друг начин упражнява доминиращо влияние, техните дъщерни дружества и държавните предприятия.
- **Второ.** Съгл. дефиниция в ЗПП, публичните предприятия могат да се класифицират като организации от публичния сектор в икономиката на страната. Под формата на капитал, в тях е съсредоточен огромен публичен ресурс и чрез тях се реализира съществена част от държавните и общински инвестиции като възлагане на обществени поръчки за стоки и услуги. По тези причини те са обект на засилен обществен интерес, респ. засилен контрол от страна на държавата.
- **Трето.** Тези предприятия, както всички останали организации от публичния и частния сектор на икономиката, са уязвими от

извършването на измами и други злоупотреби с публичните средства, които управляват. Затова техните ръководства следва да спазват принципите на доброто корпоративно управление, като прилагат и съблюдават всички изисквания на законодателството в изграждането и функционирането на адекватни системи за управление, управление на риска и вътрешен контрол, които се отнасят до организациите от публичния сектор.

2. Обект и предмет на изследването

Обект на изследването е *практиката на вътрешния одит в публичните предприятия в Р България във връзка с предотвратяване и разкриване на измами*, а негов *предмет* – *приложението на отговорностите на вътрешните одитори в публичните предприятия в Р България за предотвратяване и разкриване на измами*.

3. Цел и задачи на дисертационния труд

Целта на дисертационния труд е да се *оценят евентуални ограничения при изпълнение на отговорностите на вътрешните одитори в публичните предприятия за предотвратяване и разкриване на измами и да се идентифицират възможности за подобряване на практиката в тази насока*.

За постигане на така определената цел са формулирани следните **задачи** пред изследването:

1. Да се определят **ключовите предпоставки и характеристики на професионалните измами** и да се очертае **ролята и отговорностите на ръководството** в организациите в борбата срещу тях;
2. Да се **дефинира същността на вътрешния одит**, въз основа на която да се **обоснове значението му** за системата от общи вътрешни

контроли в организациите, приложими при предотвратяване и разкриване на измамите;

3. Да се *определят основните отговорности* на вътрешните одитори за предотвратяване и разкриване на измами, въз основа на които да се *обоснове подход*, приложим при оценка на риска от измами, както и начинът, по който рискът се управлява от организациите и, накрая, да се *оцени използваният от тях инструментариум* при извършваните ангажименти за увереност, когато има съмнения за измами;
4. Да се *обосноват възможности* за подобряване на практиката по вътрешен одит, свързана с предотвратяване и разкриване на измами в публичните предприятия в България, целящо да минимизира влиянието на съществуващи слабости и ограничения при изпълнение отговорностите на вътрешните одитори.

4. Изследователска теза

Тезата, която защитава дисертационният труд е, че *в практиката по вътрешен одит в българските публичните предприятия, при изпълнение на отговорностите на вътрешните одитори, свързани с предотвратяване и разкриване на измами, съществуват конкретни ограничения. Те могат да влошат адекватността и ефективността на вътрешния одит, а намирането на решения за преодоляването им би подобрило ролята и значението му в борбата с измамите в тези организации.*

5. Методология на изследването

Изследователските методи в проучването са *научно-теоретични и емпирични*. Научно-теоретичните методи включват: научен анализ и синтез; сравнителен, системен и логически анализ; статистически анализ и оценка на зависимости. Емпиричните методи включват: проучване на релевантни за изследователската област източници на информация; проучване на

мнения и нагласи на вътрешни одитори от публични предприятия в България, чрез реализацията на авторово допитване (анкета); графичен и табличен метод за визуализация на данни; описание на резултати и проучване на практически опит.

За целите на дисертационния труд е направено *собствено емпирично проучване (анкета)* сред вътрешни одитори от публични предприятия в страната, проведено в онлайн форма през периода април-май 2024 г. Въпросникът е създаден от автора на дисертационния труд за целите на проучването (вж. Приложение №1), съдържа 22 въпроса, които се използват за проучване на *основните изследователски въпроси*.

6. Ограничения в изследването

Ограниченията в изследването са свързани със следните основни положения:

- Поради обстоятелството, че изследването е извършено за определен ограничен период от време, е възможна промяна, допълнение или отмяна на нормативната база, свързана със засегнатите въпроси;
- В обхвата на изследването не е включено изследване на възможностите на вътрешния одит за противодействие на корупцията, подкупите, грешките и други понятия, близки по смисъл с измамата. Тези негативни явления се разглеждат само във връзка с тяхното разграничение от измамите и по отношение на възможността да се явят като индикатори за наличие на измами в организациите;
- В обхвата на изследването не попадат други организации от публичния сектор на икономиката като първостепенни, второстепенни и третостепенни разпоредители с бюджет от централната и местната администрации, както и публични предприятия без изграден вътрешен одит съгл. Закона за вътрешния одит в публичния сектор.

- В обхвата на изследването попадат само услугите, предоставяни от вътрешните одитори по ангажименти за даване на увереност. Консултантските услуги, предоставяни от вътрешния одит са специфичен вид ангажименти, които включват предоставяне на съвети към клиента (към ръководството и/или други лица от организацията) и от тази гледна точка, при тях не се прилага отговорността на вътрешните одитори за предотвратяване и разкриване на измами.

7. Аprobация

Дисертационният труд е обсъден на заседание на катедра „Контрол и анализ на стопанската дейност“ при СА „Д. А. Ценов“. Части от изследването са публикувани в специализирани научни издания.

8. Приложение на резултатите от разработката

За постигане целта, решаване на задачите и доказване на тезата в този дисертационен труд е извършен анализ и оценка на практиката по вътрешен одит за предотвратяване и разкриване на измами в публичните предприятия в България. Направените изводи и резултатите от авторовото емпирично изследване имат за цел да обосноват възможностите за подобряване приложението на отговорностите на вътрешните одитори, вменени им от Международните стандарти за професионална практика по вътрешен одит (IPPF) и националното законодателство, за предотвратяване и разкриване на измами в организациите.

II. ОБЕМ И СТРУКТУРА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Дисертационният труд е в обем от 223 стр. компютърно набран текст или 205 стандартни страници по БДС. Основният текст е разположен на 190 страници и се състои от въведение, три глави и заключение. Изложението е онагледено чрез 35 таблици, 8 диаграми и 5 схеми. В общия обем на дисертацията се включват още: декларация за оригиналност и достоверност;

цитирани източници – 91 бр., включващи заглавия на книги, статии, нормативни актове, отчети, доклади, стандарти и 4 приложения.

Съдържанието на дисертацията е структурирано по следния начин:

СЪДЪРЖАНИЕ

	Стр.
УВОД	4
ПЪРВА ГЛАВА. ИЗМАМИТЕ В ОРГАНИЗАЦИИТЕ И РОЛЯТА НА РЪКОВОДСТВОТО И ВЪТРЕШНИЯ ОДИТ В БОРБАТА СРЕЩУ ТЯХ	11
1.1. Същност на измамите, видове измами и тяхното влияние в организациите	12
1.2. Роля и отговорност на ръководствата в организациите за борба с измамите	36
1.3. Същност, място и значение на вътрешния одит за борба с измамите в организациите	49
ВТОРА ГЛАВА. ПРОФЕСИОНАЛНАТА ПРАКТИКА ПО ВЪТРЕШЕН ОДИТ ЗА ПРЕДОТВРАТЯВАНЕ И РАЗКРИВАНЕ НА ИЗМАМИ	69
2.1. Отговорности на вътрешните одитори за предотвратяване и разкриване на измами	71
2.2. Подход на вътрешния одит за оценка на риска от измами и начинът, по който той се управлява от организацията	85
2.3. Инструментариум, използван от вътрешния одит при ангажименти за увереност, когато има съмнения за измама	107
ТРЕТА ГЛАВА. ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА ПОДОБРЯВАНЕ ПРАКТИКАТА ПО ВЪТРЕШЕН ОДИТ ЗА ПРЕДОТВРАТЯВАНЕ И РАЗКРИВАНЕ НА ИЗМАМИ	126

3.1. Възможности за подобряване изпълнението на основните отговорности на вътрешните одитори за предотвратяване и разкриване на измами	131
3.2. Възможности за подобряване приложението на подхода за оценка на риска от измами и начинът, по който той се управлява от организацията	144
3.3. Възможности за подобряване приложението на инструментариума, използван от вътрешните одитори при ангажименти за увереност, когато има съмнения за измама	165
ЗАКЛЮЧЕНИЕ	182
ДЕКЛАРАЦИЯ ЗА ОРИГИНАЛНОСТ И ДОСТОВЕРНОСТ	190
ЦИТИРАНИ ИЗТОЧНИЦИ	191
ПРИЛОЖЕНИЯ	200

III. ОСНОВНО СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

ВЪВЕДЕНИЕ

В уводната част на дисертационния труд се обосновават актуалността и значимостта на избраната тема. Дефинирани са обектът и предметът на изследване. Поставени са целта и задачите, които ще се решават в изследването. Формулирана е защитаваната теза. Представена е методологията на изследването и са изведени ограничителните условия пред разработката.

ПЪРВА ГЛАВА. ИЗМАМИТЕ В ОРГАНИЗАЦИИТЕ И РОЛЯТА НА РЪКОВОДСТВОТО И ВЪТРЕШНИЯ ОДИТ В БОРБАТА СРЕЩУ ТЯХ

Първа глава има научно-теоретичен характер. Тя е в обем от 58 страници и е структурирана в три параграфа, в рамките на които са изпълнени първата и втората задачи, поставени към дефинираната в увода на изследването цел.

Параграф 1.1. Същност на измамите, видове измами и тяхното влияние в организациите.

Въз основа на научен анализ на мнения на наши и чужди автори, както и на становища на международни професионални организации, занимаващи се с проучвания в областта на контрола, одита и измамите, и проведено авторово проучване на практиката по вътрешен одит в българските публични предприятия е направена характеристика на измамите, разгледани са видове измами и влиянието им върху дейността на организациите.

Съобразно целта и задачите на дисертационния труд е изведено ***работно определение за измама***, а именно, че тя е *свързана с извършване на незаконни, несправедливи и морално неприемливи действия (или бездействия) на лица, група лица или организации, имащи за цел получаване на лична облага или преимущество, чрез възползване от конкретна благоприятна възможност, с ясен мотив и посредством използване на предварително обмислени средства, способности и техники за реализация на намерението им за измама.*

Параграф 1.2. Роля и отговорност на ръководствата в организациите за борба с измамите.

Въз основа на научен анализ на мнения на наши и чужди автори, както и на становища на международни професионални организации, занимаващи се с проучвания в областта на контрола, одита и измамите, а също и проведено авторово проучване на практиката по вътрешен одит в българските публични предприятия са изведени границите на отговорността

на ръководствата в организациите за създаване, въвеждане и поддържане на цялостен процес за предотвратяване и разкриване на измами. От такава гледна точка, отговорността на ръководствата в организациите, в т.ч. и тези на публичните предприятия, се реализира в:

- **Първо.** Създаването, въвеждането в действие и поддържането на адекватна система за идентифициране и оценка на всички рискове (вкл. и от измами), застрашаващи постигането на целите;
- **Второ.** Предприемане на всички необходими мерки за намаляване на рисковете (вкл. и от измама) до приемливо ниско ниво на остатъчен риск, т.е. за създаване, въвеждане в действие и поддържане на адекватна и ефективна система за вътрешен контрол;
- **Трето.** Осигуряване на функцията по вътрешен одит в съответствие с действащото законодателство и Международните стандарти за професионална практика по вътрешен одит (IPPF) като част от системата за вътрешен контрол за предотвратяване и разкриване на измами.

Като **извод** може да се обобщи, че ръководствата на организациите (в т.ч. и тези в публичните предприятия) носят **цялата управленска отговорност** за създаване, въвеждане в действие и поддържане на адекватни системи за управление на рисковете (вкл. и от измами) и са длъжни да въведат адекватни и ефективни вътрешни контроли за тяхното намаляване до приемливо ниско ниво на остатъчен риск.

Параграф 1.3. Същност, място и значение на вътрешния одит за борба с измамите в организациите.

Въз основа на научен анализ на мнения на наши и чужди автори, както и на становища на международни професионални организации, занимаващи

се с проучвания в областта на контрола, одита и измамите, както и проведено авторово проучване на практиката по вътрешен одит в българските публични предприятия са изведени същността, значението и мястото на вътрешния одит за противодействие на измамите в организациите.

От гледна точка позициите на The IIA в Стандартите (IPPF), **същността** на вътрешният одит е характеризирана от **следните гледни точки**: като **независима и обективна дейност** за предоставяне на увереност и консултации, предназначена да допринася за добавяне на стойност и подобряване дейността на организацията; като **обособена структура** – отдел, звено, консултантски екип или други специалисти, които предоставят независими, обективни услуги за даване на увереност на ръководството и консултантски услуги, предназначени да добавят стойност и да подобряват оперативната дейност на организацията; като **професия**, която се практикува от конкретни специалисти, с подходящи компетенции (образование и опит) и правоспособност, притежаващи международни сертификати (напр. на The IIA) или национални признати такива (напр. на Министерството на финансите на Р България).

Обосновано е, че вътрешният одит има **съществено значение** в процесите по управление на риска и оценка на адекватността и ефективността на вътрешния контрол в организациите, като по този начин се подпомага ефективно ръководствата в борбата срещу измамите.

В резултат от проучване на международната и наша практика, свързана с позициониране на вътрешния одит в системата от общи и организационни контроли в организациите е обособено и неговото място в цялостната система от контроли, прилагани в организациите, вкл. и за борба с измамите. По този начин вътрешният одит се разглежда като **обща контрола** в системата от вътрешни контроли в организациите със значение, и също като **важна и изключително полезна дейност** за подобряване на

процесите по управление на рисковете и вътрешния контрол в организациите за предотвратяване и разкриване на измамите.

От направените проучвания и анализи в тази глава от дисертационния труд могат да се направят следните *обобщаващи изводи и заключения*:

- **Първо.** Измамите могат да се определят като **силно негативно явление**, което може да засегне всички сфери на обществения и икономическия живот. По своята същност те са незаконни, неправомерни, неморални и нечестни действия, които се извършват с предварително (умисъл) определена цел (лично облагодетелстване или преимущество за извършителя), ясен мотив и наличие на възможност. Между понятията „грешка“ и „измама“ съществува както сходство, така и разлика. Сходството се изразява в това, че в резултат и от двете за потърпевщата организация се реализират несъответствия, отклонения, загуби, щети и др., а разликата е именно в преднамереността (умисъла) на действието, както и наличието на мотив;
- **Второ.** Както в международната, така и в българската практика съществуват различни видове професионални измами, които са с най-висока честота на проявление. В международен план, като такива могат да бъдат посочени измамите, свързани с присвояване/злоупотреба с активи, корупция, измами с финансови отчети и др. В дейността на организациите в страната най-често срещаните измами са свързаните с обществени поръчки, с присвояване/злоупотреба с активи, корупция, с финансови отчети, с европейски фондове и програми, данъчни измами (с ДДС, данък „Печалба“, местни данъци и такси) с внос/износ стоки и/или услуги. Познаването на ключовите характеристики на измамите, както и тези на отделните видове, биха подпомогнали ръководствата в организациите правилно да идентифицират

рисковете от измами, да определят и предприемат адекватни и ефективни мерки за тяхното предотвратяване и разкриване.

- **Трето.** Най-често срещаните измами в дейността на организациите в България (измами с обществени поръчки, присвояване на/злоупотреба с активи и корупция) и тези, които нанасят най-големи вреди (измами с обществени поръчки, корупция и измами с европейски фондове и програми), обуславят най-често прилаганите мерки от страна на ръководствата на организациите за борба с тях –вътрешен контрол, внезапни вътрешни одити и обучения на ръководството. Ръководствата на организациите от публичния сектор, в т.ч. и тези на публичните предприятия като част от системата на този сектор, носят **цялата управленската отговорност** за създаване, въвеждане в действие и поддържане на адекватни системи за управление на рисковете (вкл. и от измами) и са длъжни да предприемат всички необходими мерки за тяхното намаляване до приемливо ниско ниво;
- **Четвърто.** Вътрешният одит може да бъде определен като **обща контрола**, в системата от вътрешни контроли в организациите и **неговото място**, което заема по отношение предотвратяването и разкриването на измами в тях, определя и **значението му** като **важна и изключително полезна дейност** за подобряване на процесите по управление на рисковете и вътрешния контрол в организациите за предотвратяване и разкриване на измамите.

ВТОРА ГЛАВА. ПРОФЕСИОНАЛНАТА ПРАКТИКА ПО ВЪТРЕШЕН ОДИТ ЗА ПРЕДОТВРАТЯВАНЕ И РАЗКРИВАНЕ НА ИЗМАМИ

Втора глава има научен и практико-приложен характер. Тя е в обем от 57 страници и е структурирана в три параграфа, в рамките на които е изпълнена третата задача, поставена към дефинираната в увода на изследването цел.

Параграф 2.1. Отговорности на вътрешните одитори за предотвратяване и разкриване на измами

Отговорностите на вътрешните одитори при осъществяване на практиката по вътрешен одит в организациите са изрично дефинирани в Международните стандарти за професионална практика по вътрешен одит (IPPF) на Глобалния институт на вътрешните одитори (The IIA/Global). В този параграф е дефиниран ***обхватът на отговорностите*** на вътрешните одитори за предотвратяване и разкриване на измами в организациите. В хода на изследването и въз основа на данни от проведеното авторово проучване сред вътрешни одитори от публичните предприятия в България е направен и ***анализ*** на действителното състояние при приложението на техните отговорности за предотвратяване и разкриване на измами в тези предприятия. Целта този анализ е по-скоро да бъдат открити ***възможните проблеми*** при прилагане на отговорностите на вътрешните одитори в публичните предприятия.

Към респондентите в проучването са отправени група въпроси, чрез които да бъде анализирано как вътрешните одитори изпълняват отговорностите, възложени им от Стандартите (IPPF) и законодателството в Р България. В допитването до вътрешните одитори, въпросите бяха разпределени в следните ***секции***:

1. Определяне на единиците от одитна вселена;
2. Годишно планиране на одитната дейност;
3. Изпълнение на ангажиментите за увереност и консултиране;

4. Докладване на резултатите и мониторинг на напредъка по изпълнение на препоръките.

В резултат от разгледаните въпроси в този параграф от дисертационния труд могат са направени следните **изводи и заключения**:

- При осъществяване на своята практическа дейност по вътрешен одит, вътрешните одитори **имат конкретни отговорности**, които са им вменени от Стандартите (IPPF) и са свързани с нивото им на компетентност; планирането на одитната дейност, включващо определяне на единиците от одитната вселена и годишното планиране; процесите по управление на риска; оценката на адекватността и ефективността на вътрешния контрол; докладване на резултатите и мониторинг на напредъка по изпълнение на препоръките от одитните ангажименти.
- Въз основа на анализ и оценка на резултатите от проведеното авторово проучване сред вътрешни одитори от публичните предприятия у нас може да се заключи, че в тях съществуват **конкретни проблеми**, които ограничават прилагането на възложените им от Стандартите (IPPF) отговорности за предотвратяване и разкриване на измами.

Параграф 2.2. Подход на вътрешния одит за оценка на риска от измами и начинът, по който той се управлява от организацията

В резултат на направения в параграф 2.1 анализ на отговорностите на вътрешните одитори за предотвратяване и разкриване на измами, в съответствие с изискванията в Стандартите (IPPF) е установено, че на тях са им вменени **две ключови отговорности**, свързани с процеса по управление на риска от измами, а именно: 1) да **идентифицират и оценят риска от измами** и 2) да оценят **начина, по който той се управлява от организацията**. Тези свои отговорности те изпълняват в дейността по

извършваните одитни ангажменти за увереност, следвайки **конкретна логика и последователност** в действията си.

При изпълнение на своите отговорности за идентифициране и оценка на рисковете от измами и начинът, по който той се управлява от организацията, вътрешните одитори извършват поредица от последователни действия, които могат да бъдат представени като стъпки от **примерен подход**, който те да използват за целта. Обосноваването на логиката в този подход се основава на лични наблюдения на автора, свързани с практическото осъществяване на дейностите на вътрешните одитори за предотвратяване и разкриване на измами в организациите.

Стъпките от примерния подход за идентифициране и оценка на риска от измами и начинът, по който той се управлява от организацията, при изпълнение на ангажменти за увереност от вътрешните одитори, са графично представени в схемата по-долу:

Етапи в подхода за оценка на рисковете от измами и начина, по който той се управлява от организацията

➤ **Стъпка 1. Определяне на отговорностите на вътрешните одитори в Статута на ЗВО, съгл. Стандартите (IPPF)**

При тази стъпка от подхода се **дефинират ясно, точно и конкретно** отговорностите на вътрешните одитори за предотвратяване и разкриване на

измами, съгл. позициите и изискванията на Стандартите (IPPF). Тези отговорности трябва да бъдат разписани в Статута на Звеното за вътрешен одит (ЗВО) в предприятието.

Основните отговорности на вътрешните одитори за предотвратяване и разкриване на измами са подробно разгледани в параграф 2.1 от тази глава на дисертационния труд.

➤ **Стъпка 2. Идентифициране и оценка на рисковете от измами**

При тази стъпка от подхода вътрешните одитори в процеса на планиране на одитните ангажменти за увереност трябва да предприемат **конкретни действия**, свързани с *идентифициране и оценка на рисковете от измами, съпоставяне на идентифицираните и оценени от одиторите рискове с идентифицираните и оценени от ръководството на организацията и въз основа на това да определят одитните подходи и техники, които ще използват при извършване на одитния ангажмент за увереност в отговор на оценените рискове.*

Във връзка с установяване на евентуални проблеми в прилагането на отговорностите на вътрешните одитори при идентифицирането и оценката на рисковете от измами в публичните предприятия, към респондентите в проведеното проучване са отправени **три основни въпроса**:

- **Първият въпрос** е насочен към определянето на това *до каква степен конкретни фактори биха помогнали на вътрешните одитори да идентифицират риска от измами в дейността на предприятието;*
- **Вторият въпрос** следва да определи какво влияние биха оказали *определени фактори върху нивото на риска от измами в дейността на предприятието;*

- **Третият въпрос** трябва да изясни до каква степен информацията от конкретни източници, би оказала влияние при оценка на риска от измами в дейността на публичните предприятия.

Анализът откроява и някои от съществените слабости в прилагането на отговорностите на вътрешните одитори за идентифициране и оценка на рисковете от измами в публичните предприятия.

➤ **Стъпка 3. Оценка на начина, по който организацията управлява риска от измами**

При тази стъпка от примерния подход вътрешните одитори **оценяват въведените от ръководството на организацията мерки (вътрешни контроли) за управление на риска от измами**, от първоначалното възникване, до минимизирането до оптимално ниско ниво на остатъчен риск. На вътрешните одитори е вменена отговорността при ангажиментите за предоставяне на увереност не само да оценят риска от измами, но и **начина, по който организацията управлява този риск**. Това означава, че те трябва да оценят самите механизми, създадени от ръководството, въведени са в действие и се поддържат, за да приведе риска от измами до оптимално ниско ниво на остатъчен риск.

В тази връзка, към респондентите в проведеното авторово проучване са отправени **два основни въпроса**:

- **Първият въпрос** следва да определи кои са най-често прилаганите мерки от ръководствата за намаляване риска от измами в публичните предприятия в страната;
- **Вторият въпрос** трябва да определи кои недостатъци в прилагането на посочените мерки, въведени от ръководството, биха оказали най-негативно въздействие на процеса по управление на риска от измами.

Анализът откроява и някои от съществените слабости в прилагането на отговорностите на вътрешните одитори по отношение на въведените от

ръководството мерки (вътрешни контроли) за управление на риска от измами.

➤ **Стъпка 4. Идентифициране на индикатори за измами**

При тази стъпка от подхода вътрешните одитори, в рамките на извършване на ангажиментите за увереност, прилагайки планираните въз основа на идентифицираните и оценени рискове от измами в обекта за одит одитни процедури и техники, **идентифицират възможни индикатори за измами**. Това е първият сигнал, че в проверявания обект може да са налични грешки и нередности, предпоставка за извършване на измама.

Съгл. изискванията в Стандартите (IPPF), от вътрешните одитори не се очаква да разследват измами, но те трябва да оценяват дейностите и процесите, които одитират *с повишено внимание* за индикатори за имами. Предотвратяването на измамите е именно в предприемането на действия, насочени към възпрепятстване на извършването им.

Към вътрешните одитори в публичните предприятия у нас са зададени **два въпроса**.

- **Първият въпрос** следва да определи кои са индикаторите за измама, носители на информация за съществени рискове от измами в дейността на публичните предприятия;
- **Вторият въпрос** трябва да изясни от кои източници може да се набере информация за наличие на индикатори за измами в тези предприятия.

Анализът откроява и някои от съществените слабости в прилагането на отговорностите на вътрешните одитори по отношение идентифициране на индикатори за измами в обекта за одит.

➤ **Стъпка 5. Докладване на резултатите и мониторинг на напредъка**

Към тази стъпка на подхода принадлежат отговорностите на вътрешните одитори за предотвратяване и разкриване на измами в организациите, свързани с **докладването на резултатите и мониторинга на напредъка по изпълнение на препоръките** за подобряване на цялостния процес по управление на риска (вкл. и от измами), както и на вътрешния контрол в организацията.

В резултат на констатациите от извършен ангажимент за увереност в конкретен проверяван обект, вътрешните одитори **докладват на ръководството за слабости и недостатъци**, свързани с: *процесите по идентифициране и оценка на риска от измами; за нововъзникнали и/или отпаднали рискове, които ръководството не е включило или извадило от риск-регистъра си; за адекватността и ефективността на въведените вътрешни контроли срещу рисковете от измами.* При подобни констатации от проверките на тези процеси и дейности, в своите доклади вътрешните одитори **отправят препоръки** за подобряване. Друг съществен момент от работата им при тази стъпка е да се извърши **мониторинг на напредъка** по изпълнение на препоръките от гледна точка отстраняване на слабостите и недостатъците.

От разгледаните въпроси в този параграф на дисертационния труд, свързани с прилагането на примерния подход за оценка на риска от измами и начинът, по който ръководствата в организациите го управляват, могат да се направят следните **изводи и заключения**:

1. Така описаните **стъпки от примерния подход** дават конкретна представа за дейностите и действията, извършвани от вътрешните одитори във връзка с изпълнението на отговорностите, вменени от Стандартите (IPPF) за идентифициране и оценка на риска от измами, както и на начина, по който той се управлява от

ръководството. Също така са идентифицирани на индикатори за потенциални измами в организациите при извършване на ангажименти за увереност.

2. В резултат на проведеното авторово проучване на практиката по вътрешен одит в публичните предприятия за идентифициране и оценка на риска от измами и начинът, по който той се управлява от ръководството, се открояват **конкретни проблеми**, които са в състояние да ограничат изпълнението на отговорностите на вътрешните одитори в този аспект и да понижат качеството на работата им.

Параграф 2.3. Инструментариум, използван от вътрешния одит при ангажименти за увереност, когато има съмнения за измама

Ангажиментите за предоставяне на увереност в практиката по вътрешен одит се различават по естество, цел и обхват, като същевременно целта и обхватът на всеки отделен одитен ангажимент за даване на увереност се определят от вътрешните одитори (вж. схемата по-долу). Посредством предоставянето на ангажиментите за увереност вътрешните одитори, като партньори на ръководството, са отговорни да го подпомогнат и да **добавят стойност**, защитавайки организацията срещу:

- традиционни и нововъзникващи рискове, вкл. и рискове от измами;
- да предоставят увереност и консултации на ръководствата относно организационната уязвимост от възможно извършване измами;
- да отправят ценни препоръки за укрепване на процесите по управление на рисковете, контрола и управлението в тях.

Видове одитни ангажменти за даване на увереност

Източник: Наръчник по вътрешен одит, Министерство на финансите, 2020. – с. 12.

В частта от изследването, свързана с установяване и оценка на евентуалните проблеми в предоставяне на този вид услуги от вътрешния одит в българските публичните предприятия, към респондентите в проведеното собствено проучване са отправени следните **въпроси**:

- **Първият въпрос** дава отговор при кои одитни ангажменти за предоставяне на увереност има най-голяма вероятност да бъдат идентифицирани индикатори за измами в публичните предприятия;
- **Вторият въпрос** изяснява кои одитни подходи използват приоритетно вътрешните одитори при ангажменти за предоставяне на увереност, когато в проверяваните системи, процеси и дейности, има съмнения за измама или са налични индикатори на измами;
- **Третият въпрос** показва кои са одитните техники, приоритетно използвани от вътрешните одитори, когато в проверяваните системи, процеси, процедури и дейности, при ангажменти за предоставяне на увереност, има съмнения за измама.

- **Четвъртият въпрос** идентифицира кои одитни техники вътрешните одитори считат за най-подходящи при идентифицирането на риск от измами при ангажименти за увереност, когато има съмнения за измама;
- **Петият въпрос** дава информация какви специализирани одитни софтуери и/или компютърно-базирани приложения използват вътрешните одитори при ангажиментите за увереност в публичните предприятия. (вж. диаграмите по-долу).

Анализът откроява и някои от съществените слабости в прилагането на отговорностите за извършване на ангажиментите за даване на увереност, когато има съмнения за измами в одитирания обект.

От разгледаните в този параграф от дисертационния труд въпроси могат да се направят следните **изводи** и **заключения**:

1. В съответствие с вменените **отговорности** на вътрешните одитори съгл. Стандартите (IPPF) и националното законодателство, те изпълняват приоритетно **ангажименти за предоставяне на увереност**, целящи подобряване управлението на риска и вътрешния контрол за борбата с измамите, като по този начин се добавя и стойност към постигането на целите на организациите.
2. В процеса на предоставяне на услуги по ангажиментите за увереност, когато има съмнения за измама, във връзка с прилагания от тях инструментариум, при проведеното проучване в публичните предприятия у нас е констатирано, че вътрешните одитори се сблъскват с **конкретни проблеми**, които могат да понижат качеството на одита и изпълнението на отговорностите им.

В резултат от разгледаните въпроси и направените анализи, оценки, констатации, изводи и заключения в тази глава на дисертационния труд, а и в съответствие с поставените цел и теза, могат да се направят следните

обобщаващи изводи и заключения, които позволяват да се определи, че обявената в началото на тази глава **задача е изпълнена**:

- **Първо.** От направения преглед на Международните стандарти за професионална практика по вътрешен одит (IPPF) на The IIA са разгледани **основните отговорности**, възложени на вътрешните одитори за предотвратяване и разкриване на измами в организациите. Ако тези отговорности се реализират ефективно и без ограничения, това би подобрило процесите по управление на рисковете от измами и ефективността на вътрешния контрол за предотвратяване и разкриване. В резултат от анализа и оценката на резултатите от проведеното авторово проучване може да се заключи, че в българските публични предприятия съществуват **конкретни проблеми**, свързани с изпълнението на възложените отговорности на вътрешните одитори за предотвратяване и разкриване на измами.
- **Второ.** От гледна точка на вменените от Стандартите (IPPF) отговорности на вътрешните одитори за идентифициране и оценка риска от измама и начинът, по който той се управлява от организациите, за целта на това изследване е обоснован **примерен подход**, който дава конкретна представа за последователността и логиката на одиторските дейности и действия в изпълнение на тези отговорности. Примерният подход е апробиран чрез практическо проучване в българските публични предприятия с цел да се открият **евентуалните проблеми** в прилагането му, които биха ограничили изпълнението на одиторските отговорности и биха понижили качеството на резултатите от работата.
- **Трето.** При изпълнение на ангажиментите за даване на увереност, когато има съмнения за измами, вътрешните одитори прилагат комплекс от инструменти, целящи предотвратяване и разкриване

на измами в организациите. По този начин те добавят стойност към постигане на организационните цели, като се стремят да подобрят процесите по управление на риска от измами и начинът, по който той се управлява от ръководствата. След анализ и оценка на резултатите от проведеното проучване в българските публични предприятия е констатирано, че съществуват **конкретни проблеми** с използвания инструментариум при изпълнение на ангажиментите за предоставяне на увереност във връзка с предотвратяване и разкриване на измами, които могат да понижат качеството на одита и изпълнението на отговорностите.

ТРЕТА ГЛАВА. ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА ПОДОБРЯВАНЕ ПРАКТИКАТА ПО ВЪТРЕШЕН ОДИТ ЗА ПРЕДОТВРАТЯВАНЕ И РАЗКРИВАНЕ НА ИЗМАМИ

Трета глава има научен и практико-приложен характер. Тя е в обем от 56 страници и е структурирана в три параграфа, в рамките на които е изпълнена четвъртата задача, поставена към дефинираната в увода на изследването цел.

Логиката в осъществяване на практиката по вътрешен одит в организациите, в т.ч. и за предотвратяване и разкриване на измами, както е разгледано дотук в позициите на Стандартите (IPPF), **се основава** на възможността вътрешните одитори да изпълняват своите отговорности – независимо, с необходимата компетентност и професионална грижа – и да бъдат обективни при изразяване на становищата си, съгл. определените цели за всяка конкретна одитна задача. В предходна част от дисертационния труд, след анализ на резултатите от проведеното проучване сред вътрешни одитори от публичните предприятия в България, са констатирани **конкретни проблеми**, които (в една или друга степен) оказват негативно

влияние при изпълнение на отговорностите за предотвратяване и разкриване на измами в тези предприятия, а именно:

- изпълнение на техните отговорности за предотвратяване и разкриване на измами в предприятията;
- прилагане на подхода на вътрешните одитори за идентифициране и оценка на риска от измами и начинът, по който той се управлява;
- използваният инструментариум при извършване на одитни ангажменти за увереност, когато има съмнения за измама.

За решаването на така поставената задача, в следващите части на изложението са използвани **статистически методи за анализ на взаимовръзки и зависимости** между отделните променливи, отразяващи отговорите на вътрешните одитори от публичните предприятия в проведеното проучване, при което се констатира проблемите в посочените по-горе три направления.

За статистическия анализ на данните от проучването е използван **коефициентът на рангова корелация** на Спирмън. Този коефициент измерва силата на увеличение или намаление на връзката между две променливи. При използване на този коефициент за измерване силата на увеличение или намаление на връзката между две променливи се представят **статистически хипотези, изследователски въпрос и научна хипотеза**.

Статистическите хипотези, които се проверяват са следните:

H0: Няма асоциация (връзка) между изследваните променливи.

H1: Има асоциация (връзка) между изследваните променливи.

Изследователският въпрос е: „Има ли статистически значима връзка между изследваните променливи, измерени чрез авторовото допитване до вътрешните одитори в българските публични предприятия?“.

Научната (експерименталната) хипотеза H1 е: „Допуска се, че има зависимост (положителна или отрицателна) между изследваните променливи“.

В съответствие с поставената цел пред дисертационния труд в тази му част са разгледани и предложени мерки за подобрене само към прилагането на онези отговорности на вътрешните одитори за предотвратяване и разкриване на измами в публичните предприятия, при които се констатира **наличие на висок риск**.

Параграф 3.1. Възможности за подобряване изпълнението на основните отговорности на вътрешните одитори за предотвратяване и разкриване на измами

В резултат от анализ и оценка на данните от проучването, в предходната глава на дисертационния труд, по отношение изпълнението на основни отговорности на вътрешните одитори за предотвратяване и разкриване на измами в публичните предприятия, вменени им от Стандартите (IPPF) и националното законодателство, са констатирани следните **проблеми**, оценени като **съществени**:

- **Първо** – проблем, свързан с **подходите**, използвани от вътрешните одитори при определяне на единиците от одитната вселена, което е основа за изготвяне на адекватен годишен план за одитната дейност в предприятието;
- **Второ** – проблеми, свързани с преодоляване влиянието на част от **обстоятелствата**, най-силно застрашаващи изпълнението на отговорностите за предотвратяване и разкриване на измами в публичните предприятия.

По отношение подхода, използван от вътрешните одитори за определяне на единиците от одитната вселена

От анализа на данните от проучването е констатирано, че вътрешните одитори от българските публични предприятия приоритетно използват ***структурния подход*** като основен при определяне на единиците от одитната вселена, а немалка част от тях изобщо ***не прилагат функционален подход*** за тази цел. Този факт е изключително притеснителен поради въведените с актуализациите от 2020 г. в Наръчника за вътрешен одит на Министерството на финансите промени в методологията на вътрешния одит, засягащи и подходите за определяне на единиците от одитната вселена при неговото планиране. В тези промени, на практика, ***не се препоръчва използването на структурен подход***, а основно на ***функционалния*** и ***комбинирания*** при определяне на единиците. При определянето им чрез функционалния подход могат да бъдат изведени следните ***предимства***:

- ***Първо*** – много по-добро ***идентифициране на рисковите фактори и зони за измами в организациите***. Функционалният подход позволява по-прецизно откриване на области, предразположени към измами, извеждайки рисковете в конкретните функции.
- ***Второ*** – по-добра възможност пред вътрешните одитори за ***предотвратяване на измами в предприятията чрез анализ на функционални зависимости***. Анализът на взаимовръзките между различните функционални области предоставя възможности за: установяване на потенциални слабости в създадените срещу риска от измами контролни механизми; откриване на необичайни модели на поведение (напр. свързани лица, които участват в изпълнението на обществени поръчки чрез различни отдели), индикатори за измами и др.;
- ***Трето*** – по-добра възможност пред вътрешните одитори за ***по-ефективно разполагане и използване на ресурсите на вътрешния***

одит. При прилагането на традиционни подходи (особено на структурния) често липсва ясен механизъм за приоритизиране на високорисковите функционални области – одитът може да се дублира върху определени звена, докато други остават извън неговия обхват.

- **Четвърто** – приложението на функционалния подход *улеснява използването на аналитични методи за идентифициране и оценка на риска от измами.* Съвременният вътрешен одит все повече разчита на автоматизирани методи за анализ на данни и на аналитични инструменти, изискващи интеграция с функционалните процеси.

По отношение обстоятелствата, които най-силно застрашават изпълнението отговорностите на вътрешните одитори за предотвратяване и разкриване на измами в публичните предприятия

Във връзка с *определяне на възможностите за подобряване* изпълнението на отговорностите на вътрешните одитори за предотвратяване и разкриване на измами в публичните предприятия, при обстоятелствата, застрашаващи най-силно тяхното прилагане, изследването е насочено към оценка на зависимостите в *две основни направления на анализа:*

- **Първото направление** – между *обстоятелствата*, застрашаващи най-силно изпълнението на отговорностите на вътрешните одитори за предотвратяване и разкриване на измами в публичните предприятия и *факторите*, оказващи влияние при идентифициране на риска от измами.

Като *извод* от анализа може да се посочи, че колкото по-негативно е въздействието на *обстоятелствата*, застрашаващи приложението на отговорностите за предотвратяване и разкриване на измами, толкова *факторите*, оказващи влияние при идентифициране на риска от измами, ще оказват по-силно негативно влияние. Обратното – ако одиторите се

стремят да подобрят въздействието на *обстоятелства*, застрашаващи най-силно изпълнението на техните отговорности, то те ще минимизират и негативното влияние на *факторите*, оказващи влияние при идентифициране на риска от измами.

- *Второто направление* – между *обстоятелствата*, застрашаващи най-силно изпълнението на отговорностите на вътрешните одитори за предотвратяване и разкриване на измами в публичните предприятия и *факторите*, оказващи влияние върху нивото на риска от измами в тези предприятия.

Като *извод* от анализа може да се посочи, че колкото по-негативно е въздействието на *обстоятелствата*, застрашаващи приложението на отговорностите за предотвратяване и разкриване на измами, толкова *факторите*, оказващи влияние върху нивото на риска от измами, ще оказват по-силно негативно влияние. Обратното – ако одиторите се стремят да подобрят въздействието на *обстоятелства*, застрашаващи най-силно изпълнението на техните отговорности, то те ще минимизират и негативното влияние на *факторите*, оказващи влияние върху нивото на риска от измами.

Предложенията за *подобряване* са свързани основно с предприемане на действия от страна на вътрешните одитори по проблемите, свързани с обстоятелства, застрашаващи най-силно изпълнението на отговорностите на вътрешните одитори в следните *области*:

- Въвеждане на Стандартите (IPPF) и законодателството за *приоритетно използване на функционалния подход* при определяне на единиците от одитната вселена в публичните предприятия при стратегическото и годишното планиране на одитна дейност.
- Засилване на взаимодействието с ръководството, целящо *повишаване компетентността на служителите и персонала*,

чрез *организиране на обучения*, респ. *споделяне на положителен опит* в борбата с измамите, за да бъде по-активно участието им при идентифициране на индикатори за измами; докладване на грешки, пропуски и нередности, които представляват възможност за потенциални измами; ограничаване на външния натиск и намеса в дейността на предприятието и/или конкретни лица от него.

- Засилване на комуникацията и взаимодействието с ръководството с цел ***подобряване адекватността и ефективността на процесите по управление на риска от измами*** в предприятието, като се създадат подходящи процедури и се ангажират всички отговорни лица в тях; въведат се съвременни подходи, механизми и техники за идентифициране и оценка на рисковете от измами, вкл. специализиран софтуер и компютърно-базирани приложения, както и системи за ранно предупреждение при потенциални рискове от измами.
- Засилване на комуникацията и взаимодействието с ръководството с цел ***предприемане на мерки за подобряване на адекватността и ефективността на вътрешния контрол*** за подобряване обхвата на контролната среда за ограничаване и елиминиране на слабости, пропуски и недостатъци в обхвата и функционирането на останалите елементи от системата за вътрешен контрол.
- Засилване на комуникацията и взаимодействието с ръководството с цел ***подобряване функционирането на финансово-счетоводната система*** за осигуряване на точна, пълна и достоверна финансова информация, която да се използва адекватно за предотвратяване и разкриване на измами в предприятията и ограничаване на възможностите за извършване на необичайни трансакции като се прецизират отговорностите за разрешаване и одобрение на плащанията.

Параграф 3.2. Възможности за подобряване приложението на подхода за оценка на риска от измами и начинът, по който той се управлява от организацията

В рамките на изследването са разгледани само възможностите за подобряване изпълнението на отговорностите на вътрешните одитори, попадащи в обхвата на *стъпки 2, 3 и 4 от подхода* за идентифициране и оценка на риска от измами и начинът, по който той се управлява от организациите. Така е, защото *стъпка 1* е подробно разгледана в предходния параграф 3.1., а при *стъпка 5* липсват констатирани слабости, недостатъци и проблеми.

По отношение възможностите за подобряване приложението на подхода при идентифициране и оценка на рисковете от измами (стъпка 2 от подхода)

Във връзка с възможностите за подобряване дейността на вътрешните одитори, свързана с *идентифициране и оценка на риска от измами*, изследването е насочено към оценка на зависимостите в *две основни направления на анализа*:

- ***Първо направление*** – между *источниците* за набиране на информация, сочещи наличие на индикатори за измами в публичните предприятия и *факторите*, оказващи влияние при идентифициране на риска от измами. Този аспект на анализа дава възможност да се определи доколко *конкретните източници*, използвани от вътрешните одитори, за да набират информация за индикатори за измами, биха им дали възможност *правилно да оценят факторите*, оказващи влияние при идентифициране на риска от измами.

Като *извод* от анализа може да се посочи, че ако одиторите правилно оценяват информацията от всички възможни източници, сочещи наличие на

индикатори за измами, то биха могли адекватно да анализират влиянието, което различните фактори оказват при идентифициране на индикаторите. По този начин вътрешните одитори ще придобият разумна увереност, че са успели правилно да идентифицират всички възможни индикатори от измами в сферата на дейност на предприятието. Така ще имат възможност впоследствие да ги сравнят с индикаторите, идентифицирани от ръководството във въведения процес по управление на риска (вкл. и от измами).

- **Второ направление** – между *източниците*, информация от които оказва влияние при оценка на риска от измами в дейността на публичните предприятия и *факторите*, оказващи влияние върху нивото на риска от измами. Този аспект на анализа дава възможност да се определи доколко информацията от *конкретните източници*, които използват вътрешните одитори в публичните предприятия и която оказва влияние при оценката на риска от измами, би им помогнала **правилно да оценят факторите**, оказващи влияние върху нивото на риска от измами.

Като **извод** от анализа може да се посочи, че правилната оценка на информацията, оказваща влияние при оценка на риска от измами, способства за много по-адекватен анализ на влиянието, което посочените фактори биха оказали върху нивото на този риск. По този начин вътрешните одитори ще придобият разумна увереност, че правилно са оценили идентифицираните рискове. Това ще им даде възможност впоследствие да ги сравнят с тези, които ръководството е оценило във въведения процес по управление на риска (вкл. и от измами).

Предложенията за **подобряване** са свързани основно с предприемане на действия от страна на вътрешните одитори за преодоляване на слабости и недостатъци, свързани с правилната оценка на различните източници на

информация – както на индикатори за измами, така и на тези, информацията от които би оказала влияние при оценката на риска от измами, а именно:

- Създаване на **регистри** на различните информационни източници – както за индикатори за измами, така и на онези, информацията от които би оказала влияние при оценката на риска от измами. Това би им позволило да оценяват периодично качеството на съответните източници, с цел да не бъде пропусната нито една съществена информация, която може да се окаже съществена при идентифицирането на индикатори за измами и оценка на риска от измами;
- Използване на **съвременните технологии** за събиране и обработка на информация от различните източници, целящо по-бързото ѝ анализиране и използване при идентифициране на индикаторите за измами и оценката на риска от измами, съобразно спецификата на конкретното предприятие и използването ѝ при изпълнение на ангажиментите за увереност, когато има съмнения за измами.

По отношение възможностите за подобряване приложението на подхода при оценка на начина, по който организацията управлява риска от измами (стъпка 3)

Във връзка с възможностите за подобряване дейността на вътрешните одитори, свързана с ***оценката на начина, по който организацията управлява риска от измами***, изследването е насочено към оценяване на зависимостите в ***две основни направления на анализа***:

- ***Първо направление*** – най-често ***прилаганите мерки*** от ръководството за намаляване на риска от измами до приетото разумно ниско ниво на остатъчен риск в публичните предприятия и

факторите, оказващи влияние върху нивото на риска от измами в публичните предприятия.

Като **извод** от анализа може да се посочи, че колкото по-рядко се прилага (или не се прилага) дадена мярка за намаляване на риска от измами до приетото разумно ниво на остатъчен риск от страна на ръководството, толкова вероятността от адекватна оценка на нивото на риска от измами в организациите намалява. Също така, колкото по-адекватни са мерките, прилагани от ръководството за намаляване на риска от измами, толкова по-ефективни ще бъдат те и за минимизиране въздействието на факторите, оказващи влияние върху нивото на риска от измами. Това на практика би повлияло върху правилната оценка и категоризиране на риска от измами, като *ниски, средни или високи рискове*.

- **Второ направление** – между **источниците** на информация, оказваща влияние при оценка на риска от измами в дейността на публичните предприятия и най-често **прилаганите мерки** от ръководството за намаляване на риска от измами до приетото разумно ниско ниво на остатъчен риск.

Като **извод** от анализа може да се посочи, че колкото по-правилно се анализира и оценява информацията, набирана от различни източници и оказваща влияние при оценка на риска от измами, толкова по-адекватни и ефективни ще бъдат мерките на ръководството за намаляване на риска от измами до приемливо ниско ниво на остатъчен риск. Информацията от тези източници дава възможност на ръководството да отстрани грешки, слабости и нередности, свързани с процесите по управление на риска и вътрешния контрол за предотвратяване и разкриване на измами.

Предложенията за **подобряване** в тези аспекти на анализа са свързани основно с предприемане на действия от страна на вътрешните одитори в следните **направления**:

- Засилване на **комуникацията и взаимодействието с ръководствата** за приоритетно прилагане на мерките за намаляване на риска от измами до приетото разумно ниско ниво на остатъчен риск, оказващи значимо влияние при оценка на нивото на риска от измами и начините, по които той се управлява в организациите.
- Засилване на **комуникацията и взаимодействието с ръководствата** за постигане на правилна оценка на информацията от конкретните източници, оказваща влияние при оценка на риска от измами, чрез което да се подобрят адекватността и ефективността на мерките за намаляване на риска от измами до приетото разумно ниво на остатъчен риск, съобразено със спецификата на конкретното предприятие при изпълнение на ангажиментите за увереност, когато има съмнения или наличие на индикатори за измами.

По отношение възможностите за подобряване приложението подхода за идентифициране на индикатори за измами (стъпка 4)

Във връзка с възможностите за подобряване дейността на вътрешните одитори за **идентифициране на индикатори за измами**, изследването е насочено към оценка на зависимостите в **следното направление**:

- **Анализ и оценка** на зависимостта между подходящите **одитни техники**, оценяващи наличието на индикатори за измама при ангажименти за увереност, когато има съмнение за измами в проверяваните системи, процеси, дейности, процедури и операции и **източниците** на информация за наличие на индикатори за измами в публичните предприятия.

Като *извод* от анализа може да се посочи, че ако бъдат подбрани адекватно и ефективно приложени одитните техники, оценяващи наличието на индикатори за измама при ангажименти за увереност, когато има съмнение за измами в проверяваните системи, процеси, дейности, процедури и операции, толкова по-адекватно ще бъде оценена информацията от конкретни източници за наличие на индикатори за измама. Това ще подпомогне впоследствие процеса по предприемане на мерки за отстраняване на грешки, слабости и нередности, които да осигурят благоприятни възможности за извършване на измами или да бъдат разкрити вече извършени такива.

Като *насока за подобрене* в етапа от подхода, свързан с идентифициране на индикатори за измами, може да се посочи *следната*:

- Предприемане на действия за *приоритетно използване на оценените като подходящи одитни техники*, оценяващи наличието на индикатори за измама при ангажименти за увереност, когато има съмнение за измами в проверяваните системи, процеси, дейности, процедури и операции, оказващи влияние върху източниците на информация за наличие на индикатори за измама в предприятието съобразно неговата специфика.

Параграф 3.3. Възможности за подобряване прилагането на инструментариума, използван от вътрешните одитори при ангажименти за увереност, когато има съмнения за измама.

Инструментариумът, използван от вътрешните одитори при извършване на ангажименти за увереност, когато има съмнения за измама, не се различава съществено от подходите, процедурите и техниките, използвани за всички останали ангажименти. В съответствие със

Стандартите (IPPF) за предоставяне на ангажменти за увереност, от страна на вътрешните одитори се изискват както доказателства, така и обективни изводи или оценка относно обекта на одита. Формулирането на варианти за възможни подобрения, от гледна точка използвания от вътрешните одитори инструментариум при извършване на одитни ангажменти за увереност, когато има съмнения за измама, е извършено в няколко **насоки**.

По отношение на използваните одитни подходи при извършване на ангажменти за увереност, когато има съмнения за измами

Като **извод** от анализа може да се посочи, че при по-ограничено прилагане на подходящите одитни подходи, вътрешните одитори в много по-ниска степен биха могли да оценят нивото на риска от измами в дейността на предприятието, съобразно посочените фактори. Казано по друг начин – колкото повече вътрешните одитори подценяват прилагането на един или друг подход при планиране на ангажментите, толкова по-малка е вероятността да оценят адекватно нивото на риска от измами в проверяваните системи, процеси, дейности и операции.

Като **насоки за подобрение** в изпълнението на отговорностите на вътрешните одитори при избора и прилагането на конкретни одитни подходи при ангажменти за увереност, когато има съмнения за измами може да се посочи **следното**:

- Да се прилагат приоритетно най-ефективните одитни подходи в съответствие със Стандартите (IPPF) и указанията в Наръчника за вътрешен одит на Министерството на финансите, съобразно спецификата на съответното предприятие при изпълнение на ангажментите за увереност, когато има съмнения или наличие на индикатори за измами.

По отношение на използваните одитни техники при извършване на ангажименти за увереност, когато има съмнения за измами

Като ***извод*** от анализа може да се посочи, че при използването на неподходящи одитни техники, независимо от избрания одитен подход, вътрешните одитори в много по-ниска степен биха могли да съберат необходимата им информация (доказателства), способстващи адекватна оценка за нивото на риска от измами в предприятието. Казано по друг начин – колкото повече се задълбочава проблемът с избора на неподходящи одитни техники, толкова по-малка е вероятността вътрешните одитори да съберат необходимата им информация за да оценят адекватно нивото на риска от измами, независимо от избрания одитен подход.

Като ***насока за подобрене***, насочено към изпълнение на отговорностите за избора и прилагането на конкретни одитни техники при ангажименти за увереност, когато има съмнения за измами или са налични индикатори за измами, може да се посочи ***следното***:

- Провеждане на обучения на вътрешните одитори, чрез специализираните програми на Института на вътрешните одитори в България, насочени към прилагане на най-ефективните одитни техники, както и възможностите за използване на компютърни приложения за анализ на данни, наблюдение на изпълнението, повторно изпълнение и др. при изпълнение на ангажиментите за увереност, когато има съмнения или наличие на индикатори за измами в предприятията, целящо повишаване ефективността от тях.

По отношение на използваните специализиран одитен софтуер или компютърно-базирани приложения при извършване на ангажименти за увереност, когато има съмнения за измами

Във връзка с възможностите за подобряване ***инструментариума***, използван от вътрешните одитори при изпълнение на отговорностите за предотвратяване и разкриване на измами в публичните предприятия, изследването е насочено към оценка на зависимостите в ***две основни направления на анализа***:

- ***Първо направление*** – анализ на зависимостта между ***степента на използване*** на ***специализирани одитни софтуери*** и ***вероятността*** за идентифициране на измами при осъществяване на одитни ангажименти за увереност в публичните предприятия.
- ***Второ направление*** – анализ на зависимостта между ***степента на използване на компютърно-базирани приложения*** и ***факторите***, оказващи влияние върху нивото на риска от измами в практиката на публичните предприятия.

Като ***извод*** от двете направления на анализа може да се посочи, че е налице ***тревожен факт*** за ниска степен на използване на специализирани одитни софтуери и компютърно-базирани приложения от вътрешните одитори. Налага се ***изводът***, че колкото по-ниска е степенята на прилагането на съвременните информационни технологии (или отказът от прилагането им изобщо), толкова по-малка е и вероятността за идентифициране на индикатори за измами и риска от измами при осъществяване на одитни ангажименти за увереност.

Тези констатации предполагат разглеждане на варианти за ***подобряване*** използването на съвременни информационни технологии от вътрешните одитори при извършване на одитни ангажименти, когато има съмнения за измама, в следните ***направления***:

- Специализирани обучения на вътрешните одитори, в рамките на обучителните програми на Института на вътрешните одитори в България, фокусирани върху използването на съвременни информационни технологии и върху ползите и възможностите, които създават пред съвременната одитна практика. Използването на тези технологии ще предостави възможности за анализ на данни, приложими при разпознаване на измамни схеми; внедряване на автоматизирани проверки и индикатори за риск, сигнализиране в реално време за подозрителни плащания/транзакции; разработване на докладни системи и табла за визуализация на данни, допринасящо за по-ефективен анализ и вземане на решения;
- Повишаване ангажираността на ръководствата в публичните предприятия към внедряване на приложения и електронни системи за управление на одитната дейност, както и за надеждно съхранение на одиторската документация, което да бъде използвано за създаване на дигитални следи и проследяване на всяко действие.

В резултат от разгледаните въпроси и направените анализи, оценки, изводи и заключения в Трета глава на дисертационния труд, както и в съответствие с поставените цел и теза пред труда, могат да се изведат следните **обобщаващи изводи и заключения**, позволяващи да се определи, че обявената в началото на тази глава **задача е изпълнена**:

- **Първо.** Преодоляването влиянието на **обстоятелствата**, най-силно застрашаващи изпълнението отговорностите на вътрешните одитори за предотвратяване и разкриване на измами в публичните предприятия може да стане чрез предприемане на действия за **засилване на комуникацията и взаимодействието с**

ръководството по проблемите, свързани със съществуващи ограничения пред тях и повишаване на организационната и функционална независимост при осъществяване на дейността им.

- *Второ.* Преодоляването на различните *пречки, проблеми и ограничения в действията на вътрешните одитори* при реализиране на целите по отделните ангажменти, свързани с идентифициране и оценка на рисковете от измами и оценката на начина, по който той се управлява от ръководствата в публичните предприятия, би повишила качеството на одитната дейност. Това ще спомогне да се реализира мисията на вътрешния одит за добавяне на стойност към дейността чрез подобряване на процесите по управление на риска, вътрешния контрол и управлението за предотвратяване и разкриване на измами.
- *Трето. Дигитализацията* на практиката по вътрешен одит, сама по себе си, *не гарантира автоматично намаляване на риска от измами.* Тя следва да бъде ефективно внедрена и използвана, а приложението на одитни софтуери и компютърно-базирани приложения е свързано с наличие на добре обучени и достатъчно компетентни вътрешни одитори за извършване на необходимите действия по предотвратяване и разкриване на измами чрез използване на възможностите, създавани от информационните технологии. Тези технологии биха им помогнали при идентифицирането на фактори, оказващи най-значимо влияние върху нивото на риска от измами, допринасят за по-доброто управление на този риск и подобряват вътрешния контрол.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

С настоящия дисертационен труд е направен опит да се обосноват ролята и значението на вътрешния одит като ценен помощник на ръководствата в организациите за предотвратяване и разкриване на измами. За адекватното и ефективно осъществяване на практиката по вътрешния одит, в Международните стандарти за професионална практика по вътрешен одит (IPPF) са въведени конкретни изисквания към отговорностите на вътрешните одитори за предотвратяването и разкриването на измами в организациите.

За **обект** в дисертационния труд е определено *позиционирането на вътрешния одит по отношение предотвратяване и разкриване на измами в публичните предприятия в България*, а за негов **предмет** – *състоянието на практиката по вътрешен одит в българските публични предприятия по отношение предотвратяване и разкриване на измами*. Изследователската **цел** на разработката е *да се оценят евентуалните ограничения при изпълнение на отговорностите на вътрешните одитори в публичните предприятия за предотвратяване и разкриване на измамите и да се потърсят възможности за подобряване на практиката в тази насока*.

Въз основа на така дефинираната цел са постигнати и следните **задачи**:

1. Определени са **ключовите предпоставки и характеристики на професионалните измами** и са очертани **ролята и отговорностите на ръководството** в организациите в борбата срещу тях.
2. **Дефинирана е същността на вътрешния одит** и на тази основа е **обосновано неговото значение** в системата от общи вътрешни организационни контроли за предотвратяване и разкриване на измами.
3. **Определени са основните отговорности** на вътрешните одитори за предотвратяване и разкриване на измами, като въз основа на тях е

обоснован подход, приложим за оценка на риска от измами и начинът, по който той се управлява от организациите и е *оценен използваният инструментариум* при извършваните ангажменти за увереност, когато има съмнения за измами.

4. *Обосновани са възможности* за подобряване практиката по вътрешен одит, свързана с предотвратяване и разкриване на измами в българските публичните предприятия, като се минимизира влиянието на съществуващите слабости и ограничения при изпълнение отговорностите на вътрешните одитори.

В потвърждение *валидността на тезата*, че в практиката по вътрешен одит в българските публични предприятия, при изпълнение на отговорностите на вътрешните одитори, свързани с предотвратяване и разкриване на измами, съществуват *конкретни ограничения*, които могат да влошат неговата адекватност и ефективност, а намирането на решения за тяхното преодоляване, би подобрило неговата роля и значение в борбата срещу измамите в тези организации, са приведени конкретни, валидни и достатъчни *доказателства*, свързани с *констатираните слабости, недостатъци и проблеми* при приложение на отговорностите за предотвратяване и разкриване на измами и са формулирани *конкретни предложения за подобряване на практика по вътрешен одит* в това направление.

Въз основа на направения статистически анализ на зависимости между отделните променливи, отразяващи отговорите на вътрешните одитори, участвали в собственото проучване, са *формулирани възможни предложения* за подобрене практиката по вътрешен одит в публичните предприятия във връзка с предотвратяване и разкриване на измами в следните *направления*:

- изпълнение на основните отговорности на вътрешните одитори за предотвратяване и разкриване на измами;

- идентифициране и оценка на риска от измами и начинът, по който той се управлява от организацията;
- използвания инструментариум от вътрешните одитори при извършване на одитни ангажменти за увереност, когато има съмнения за измама.

IV. СПРАВКА ЗА НАУЧНИТЕ ПРИНОСИ В ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

По-важните приноси с *научно-приложен характер*, които биха представлявали интерес за изследователи, експерти в областта на управлението на риска от измами и вътрешни одитори, са следните:

1. Въз основа на научен и сравнителен анализ на научна литература и становища на международни професионални организации в областта на вътрешния контрол, вътрешния одит и измамите е *изведено авторово теоретично определение за измама*, което обхваща специфичните ѝ особености и е използвано като аналитична основа за проявлението на измамите в българските публични предприятия.
2. Чрез преглед на становища на международни професионални организации в областта на измамите и одита, както и в резултат от анализа на практиката по вътрешен одит в публичните предприятия, е обосновано *мястото и значението на вътрешния одит* като обща контрола в системата от вътрешни контроли.

По-важните приноси с *практико-приложен характер*, които могат да представляват интерес за вътрешните одитори в организациите за подобряване на прилагането на техните отговорности в предотвратяване и разкриване на измами, са следните:

1. След анализ на Международните стандарти за професионална практика по вътрешен одит (IPPF) и националното законодателство, както и чрез проучване на практиката по вътрешен одит в публичните предприятия в страната е *анализирано приложението на основните отговорности* на вътрешните одитори за предотвратяване и разкриване на измами в тях.
2. Въз основа на проучените различни авторски виждания и анализ на практиката по вътрешен одит в публичните предприятия в страната е *предложен подход*, приложим от вътрешните одитори за оценка на

риска от измами и е анализиран начинът, по който той се управлява от ръководствата в организациите.

3. В резултат от проучване на практиката по вътрешен одит в българските публични предприятия са изведени ***най-съществените слабости и ограничения в приложението на отговорностите*** на вътрешните одитори за предотвратяване и разкриване на измами и въз основа на това са предложени ***конкретни мерки*** за тяхното преодоляване и подобряване на практиката по вътрешен одит в този аспект.

V. СПИСЪК НА ПУБЛИКАЦИИТЕ, СВЪРЗАНИ С ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Статии (3)

1. Гогов, Т. Значение на вътрешният одит в борбата с измамите в организациите // *Годишен алманах „Научни изследвания на докторанти“* СА „Д. А. Ценов“, Свищов: АИ Ценов, Том XVI-2023, книга 19, стр. 504 - 521, ISSN: 1313-6542.
2. Гогов, Т. Изследване обхвата на дейността по вътрешен одит за предотвратяване и разкриване на измами в организациите // *Електронно списание „e-journal“* ВСУ “Черноризец Храбър“, Варна: бр.22-2024, стр. 574 - 597, ISSN: 1313-7514.
3. Гогов, Т. Отговорности на вътрешните одитори за оценка на риска от измами и начинът му на управление в публичните предприятия // *Електронно списание „e-journal“* ВСУ “Черноризец Храбър“, Варна: бр.23-2025, стр. 392 - 415, ISSN: 1313-7514.

**VI. СПРАВКА ЗА ИЗПЪЛНЕНИЕ НА МИНИМАЛНИТЕ
НАЦИОНАЛНИ ИЗИСКВАНИЯ ПО ПРАВИЛНИКА ЗА
ПРИЛАГАНЕ НА ЗАКОНА ЗА РАЗВИТИЕТО НА АКАДЕМИЧНИЯ
СЪСТАВ В РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ**

от докторант Тодор Георгиев Гогов

*за изпълнение на минимални национални изисквания за присъждане на
образователна и научна степен „доктор“ в област на висше образование 3.*

„Социални, стопански и правни науки“,

съгл. чл. 2б от ЗРАСРБ

**I. Статии, публикувани в нереферирани списания с научно
рецензиране или публикувани в редактирани колективни томове**

№	Публикация	Брой точки за автора
1.	Гогов, Т. Значение на вътрешният одит в борбата с измамите в организациите // <i>Годишен алманах „Научни изследвания на докторанти“</i> СА „Д. А. Ценов“, Свищов: АИ Ценов, Том XVI-2023, книга 19, стр. 504 - 521, ISSN: 1313-6542.	10 т.
2.	Гогов, Т. Изследване обхвата на дейността по вътрешен одит за предотвратяване и разкриване на измами в организациите // <i>Електронно списание „e-journal“</i> ВСУ „Черноризец Храбър“, Варна: бр.22-2024, стр. 574 - 597, ISSN: 1313-7514.	10 т.
3.	Гогов, Т. Отговорности на вътрешните одитори за оценка на риска от измами и начинът му на управление в публичните предприятия // <i>Електронно списание „e-journal“</i> ВСУ „Черноризец Храбър“, Варна: бр.23-2025, стр. 392 - 415, ISSN: 1313-7514.	10 т.

VII.ДЕКЛАРАЦИЯ ЗА ОРИГИНАЛНОСТ И ДОСТОВЕРНОСТ

Във връзка с провеждането на процедура за придобиване на образователна и научна степен „доктор” по научна специалност: „Счетоводна отчетност, контрол и анализ на стопанската дейност (контрол)”, декларирам:

1. Резултатите и приносите в дисертационния труд на тема: **„Вътрешният одит при предотвратяване и разкриване на измами в организациите (по примера на публичните предприятия в Р България)”** са оригинални и не са заимствани нерегламентирано от изследвания и публикации, в които авторът няма участия.

2. Представената от автора информация във вид на копия на документи и публикации, лично съставени справки и др., съответстват на обективната истина.

Декларатор:.....

22.04.2025 г.

гр. Свищов

/Тодор Гогов/